

Telor mata sapi: een flinke slok zonnebloemolie in de koekepan op een gammel, op een gasfles aangesloten fornuisje. Eitje stukslaan en in de pruttelende pan – pocheren in olie, eigenlijk. Vernoemd naar het oog (mata) van een koe (sapi). Een pakje bamisoep (u kent ze wel, van de Xenos en de toko op de hoek) kan heel wat meer worden met een beetje liefde en aandacht: wat extra kruiden, een hapje sambal, een paar schijfjes vers gesneden komkommer en tomaat, afgemaakt met het zojuist beschreven eitje. Dit feestmaal werd ons voorgezet (na uitgebreide verontschuldigen dat de rijst op was) op de trein van Bandung naar Yogyakarta, een prachtige acht uur durende rit door de grootste verscheidenheid aan tinten groen die ik ooit gezien heb.

Eén heel treinstel zat vol met gamelanspelers: het gecombineerde ledenbestand van Kyai Fatahillah uit Bandung en Ensemble Gending uit Nederland. Toen componist Ton de Leeuw in 1975 het stuk *Gending – a Homage to the Musicians of the Gamelan* schreef, had hij waarschijnlijk niet durven dromen dat de uit dat stuk voortgekomen groep een kwart eeuw later door Java zou reizen en het podium zou delen met een Indonesisch ensemble.

Het was niet de eerste keer dat we met Gending in Indonesië waren. In 1997 speelden we, op uitnodiging van het Yogyakarta Gamelan Festival en het Erasmushuis in Jakarta (het cultureel centrum van de Nederlandse ambassade) een aantal concerten in Yogyakarta en Jakarta. In 1999 waren we terug voor concerten in dezelfde plekken, aangevuld met concerten in Solo en op een prachtige plek in de schaduw van de beroemde Borobudur, een enorme boeddhistische tempel uit de hindoeïstisch-boeddhistische periode in Indonesië die aan de huidige islamitische cultuur voorafging. Nog altijd leunt de Javaanse cultuur sterk op de hindoeïstische geschiedenis; de meestvoorkomende verhalen in de wayangvoorstellingen (poppenspelen, vaak schimmenspel of van onderaf bestuurde marionetten) zijn nog altijd de Ramayana en de Mahabharata – met aan de Indonesische taal aangepaste namen en ruime aandacht voor actuele lokale gebeurtenissen. Het Borobudurconcert was de eerste aanzet tot wat later een belangrijk deel van Gending is geworden: muziek die minder gebaseerd is op uitgebreide compositie en meer op korte, uit het hoofd te leren fragmenten die tijdens het concert veel ruimte voor interpretatie en variatie bieden.

In 2006 waren we er weer: ditmaal vanwege een homage aan Ton de Leeuw. In de geest van de meester hadden we de zaken omgedraaid: Ensemble Gending had werken van eigentijdse Indonesische componisten op het repertoire terwijl de ons toen nog niet bekende groep Kyai Fatahillah, onder leiding van Iwan Gunawan, De Leeuws *Gending* uitvoerde. Organisator Piet Hein van de Poel raakte geïnspireerd en zo stonden we, vier jaar later, weer in de vochtige hitte van vliegveld Soekarno Hatta in Jakarta (vernoemd naar de twee vrijheidsstrijders die de Nederlandse kolonisten in 1948 uitzwaaiden).

We beginnen ons hier thuis te voelen: we kennen de hitte, de geuren, het verkeer jaagt ons geen schrik meer aan, afdingen wordt langzamerhand een tweede natuur. De meeste leden van de groep spreken inmiddels een paar woorden Indonesisch. Vanzelfsprekend niet genoeg om diepe gesprekken te voeren, maar voldoende om een grote glimlach, zo niet hilariteit te veroorzaken. We werden opgehaald met een busje en direct naar Bandung gebracht. Na het inchecken in ons hotel de straat op, op zoek naar iets te eten. Het was vanzelfsprekend al donker: om half zeven gaat tenslotte het licht uit. Schemering? Nooit van gehoord, dit is de

evenaar. Nog zo'n equatoriaal grapje: de zon draait tegen de klok in, door het noorden! En tijdens de zoveelste hopeloze verdwaling blijkt dan hoezeer je je toch op de zon oriënteert.

De vijf volgende dagen waren gevuld met repeteren. We werkten op UPI, de universiteit waar Iwan Gunawan les geeft en waar Kyai Fatahillah (vernoemd naar een 16e eeuwse kolonistenverjager) haar thuisbasis heeft. Elke groep had een eigen lokaal met een volledig gamelaninstrumentarium, waar we voor onze afzonderlijke repertoires aan werkten. Het woord "gamelan" beduidt zowel het instrumentarium (wel beschreven als "één instrument gespeeld door een heleboel mensen") als de stijl van de muziek die erop gespeeld wordt. Een Javaans (inclusief Soendanees) gamelaninstrumentarium bestaat uit twee sets instrumenten, één voor elke stemming. Er is een pentatonische stemming, *slendro*, en een zeventonige, *pelog*, die eigenlijk een andere pentatonische stemming is met twee kleurnoten. Traditioneel wordt slechts één van die kleurnoten gebruikt in een stuk, en dat sporadisch. Bij experimentelere / minder traditionele muziek is die regel vanzelfsprekend minder belangrijk.

Gending had een paar stukken van eerdere programma's op het repertoire: Dyane Doncks 7 *a.m.* met electronica en Claudia Rumondors *Silat*, dat erg leunt op Javaanse ideeën. De rest van het programma bestond uit nieuwe stukken, deels van Indonesische componisten. Gordon Dic Lun Fungs meditatieve *Petruk* is genomineerd voor de Gaudeamusprijs dit jaar, evenals de Bandunger Matius Shan Boone's *Balungan*, een ongedirigeerd stuk waarin verschillende fragmenten over elkaar heen schuiven, alle overgangen aangeven door de spelers. Een uitdaging en spannend voor het publiek, dat de energie van het samenspel op het podium direct ervaart. Het virtuoze *Pangaget* van Iwan Gunawan kwam tijdens de repetitieperiode van de printer en Jonas Bisquerts *Su Llanto*, geïnspireerd door het gehuil van zijn pasgeboren zoontje, is een kwartet waarin zowel verschillende onderdelen van de gamelan als ander slagwerk gebruikt werden. Fatahillah speelde twee stukken van Iwan en zijn bewerking van Steve Reichs *Six Marimbas*. Iedereen wist van elkaar wat er gerepeteerd werd: we konden elkaars instrumenten net zo goed horen als de kettingzaag waarmee buiten een kokospalm aan stukjes gezaagd werd en de werktuigen die gebruikt werden op een bouwplaats iets verderop. Ook een manier om de spreekwoordelijke ivoren toren van de al even spreekwoordelijke Kunstenaar te vermijden.

Het leukst waren natuurlijk de gezamenlijke repetities: met zo'n 25 muzikanten in een ruimte, bijna bij elkaar op schoot om bij de instrumenten te kunnen, studeerden we drie gezamenlijke stukken in, allemaal ge(her)instrumenteerd voor de combinatie van de twee verschillende gamelanstemmingen, *slendro* en *pelog*: *Sonata da Camera*, een oude Gendinghit van Klaus Kuiper, *Kulu-Kulu*, een stuk van Iwan Gunawan uit 2004 dat al jaren door Fatahillah gespeeld wordt en sinds een paar jaar ook door Gending (en nu dus door de combinatie) en tot slot een nieuw stuk, ter plekke gecomponeerd en samengesteld door de componisten Iwan Gunawan, Klaus Kuiper en Jonas Bisquert.

Tijdens de laatste dagen van de repetitieperiode stonden ook workshops op het programma: leden van Gending werkten met deelnemers van UPI en anderen aan onder meer bodypercussion, vrije improvisatie, slagwerktechniek en Zuid-Indiase technieken en kregen lezingen en demonstraties over electronische muziek en Ton de Leeuws geliefde acculturatie, de uitwisseling tussen twee culturen. De vrije uren tussen de workshops in grepen we aan om de puntjes op de i's te zetten in onze eigen

partijen: door alle lokalen zaten mensen achter hun instrument, gespannen kijkend naar bladmuziek, moeilijke fragmentjes ad infinitum herhalend, zich drillend in het foutloos achteloos zonder erover na te denken spelen van de muziek.

En toen was het tijd voor concerten. Na de bevredigende aftrap in Bandung, in een gezellige zaal vlak bij het beroemde Dago Theehuis, maakten we ons eerste tripje: met de bus terug naar Jakarta. De gezellige tourbus met daarin beide ensembles kwam aan bij theater Salihara net voor het verschrikkelijk hard begon te regenen. Niets ongewoons leek het voor ons, in Bandung regent het tenslotte heel vaak. Maar Jakarta heeft in principe een droger klimaat; ons werd verzekerd dat de hoeveelheid regen die hier de laatste jaren valt, veel hoger is dan vroeger. Vergelijkbare verhalen hoorden we in Yogya (en ik zelf later ook op Bali en Lombok). Salihara was een mooie, nieuwe zaal – hip, welgesteld publiek, de kunstelite van Jakarta. Een tot koelkastkou ge-ac’de zaal, zoals het hoort als je wilt laten zien dat je je kunt veroorloven geen slaaf van het klimaat te zijn. Goed concert, daarna met z’n allen de boel weer ingepakt – volgens Fatahillahs methode, alle gongetjes en toetsen in hun eigen krantje gerold, per instrument bij elkaar gebonden en vervolgens het vrachtwagentje in. Weer teruggereden, en na een slaapmutsje bij het zwembad was het tijd om te slapen.

De volgende concerten waren in Yogya. Na de prachtige treinreis, waarin een hele coupé gevuld was met gamelanspelers en het eten zoals eerder beschreven geweldig was, kwamen we aan in de gezellige studentenstad Yogya. We speelden er op het vijftiende Yogyakarta Gamelan Festival, in 1995 opgezet door Sapto Raharjo. De charismatische Raharjo, altijd in het zwart gekleed, een mysterieuze tas om zijn schouder, met lang haar dat tussen de eerste en de laatste keer dat we hem zagen van zwart naar grijs veranderde, is in 2008 helaas onverwachts overleden. De organisatie heeft evenwel besloten toch door te gaan met het festival en er is nog altijd een sterke band met zijn Gayam 16 organisatie en zijn radiostation Geronimo FM. Het YGF is een platform voor groepen uit alle delen van de wereld, die allemaal iets met gamelan te maken hebben (al is dat soms moeilijk terug te horen in de muziek).

De ontvangst was hartelijk en rommelig, zoals we gewend zijn. Het YGF wordt grotendeels gerund door vrijwilligers uit de studentenwereld, wiens enthousiasme enorm is, soms iets groter dan hun organisatievaardigheden. Maar een beetje geduld is alles wat nodig is om de boel op te lossen en we waren al gewend aan *jam karet*: letterlijk “rubberen tijd”, een term die aangeeft hoe rekbaar en flexibel het tijdsbesef en de daarop gebaseerde plannings en afspraken zijn.

De eerste avond van het YGF werd geopend met videofragmenten van Sapto, gevolgd door een meditatief beginnend concert van KPH10, een groep met Amerikaanse en Javaanse leden. In een prachtige spanningsboog werd hun lange muziekstuk steeds intenser, gelaagder en complexer, zonder de gedragenheid die er vanaf het begin was uit het oog te verliezen. Daarna speelden wij onze set, een afwisseling van stukken van Gending en Fatahillah, afgesloten met Iwans *Kulu-Kulu*. Het publiek was zoals altijd warm en enthousiast, en vooral geestdriftig over de snelle, virtuoze en luide onderdelen. Na ons concert speelde de Maleisische groep OrkeStar Trio, waarvan ik weinig gezien heb omdat ik backstage thee zat te drinken met andere muzikanten en vrijwilligers en de merchandise-kraam bij de ingang bezocht – leuke t-shirts aangeschaft evenals een collectie cd’s van wisselende kwaliteit, waaronder één met muziek van Sapto Raharjo – ik kan gelukkig melden dat

dat een interessante is. Na afloop van de laatste groep was er de traditionele jam sessie, een heleboel muzikanten samen op het podium die een stuk van ongeveer 15 minuten improviseerden. Het klonk zoals je zou denken dat dat klinkt, maar leuk was het wel.

De tweede avond werd geopend door een kwartet van jonge slagwerkers die een podium vol *kendangs* (Javaanse dubbelvellige trommels), *djembés* (West-Afrikaanse enkelvellige trommels), woodblocks, fluitjes en allerlei andere geluidenmakers meegenomen werden. Heel exotisch, hard en virtuoos, maar eigenlijk niet erg boeiend. Het publiek genoot er overigens wel degelijk van, zo leek het. Daarna speelden wij ons concert – vanzelfsprekend met andere stukken dan de avond tevoren en met Kuipers *Sonata da Camera* als afsluiter, wederom een groot succes. Na ons speelde Andrawina, een groep uit Yogya. Gamelan met basgitaar, met intelligente en makkelijk in het gehoor liggende blijde muziek. Een geslaagde afsluiter, gevolgd door weer een jam sessie, met een beter resultaat ditmaal. De derde avond misten wij helaas, we zaten toen op het vliegveld te wachten op onze vertraagde vlucht naar Jakarta. Jam karet.

[concertfoto]

Ons laatste concert speelden we in Jakarta, in het Erasmushuis, het culturele centrum van de Nederlandse ambassade. Na grondige fouillering mochten we het terrein op en genoten bij de Hema (ja, zo heet het echt) van nasi goreng, pannekoeken en goede koffie. Toen Fatahillah aankwam aan met bus en vrachtwagen (de laatste reed zonder problemen met de security het terrein op) laadden we de boel kettingsgewijs uit (mocht iemand van het Erasmushuis meelesen: wellicht is het tijd voor een laad- & losplek of minstens een goederenlift?) en deden onze soundcheck. In de overgekoelde artiestenfoyer deelden we onze gedachten over het project en begonnen met afscheid nemen, officieel zowel als onofficieel. Na een goed, en goed bezocht, concert en een goederenketting in omgekeerde volgorde dwars door keiharde regen zeiden we voorlopig gedag – en deden dat de volgende dag nogmaals, tegen elkaar binnen Gending. Na een bezoek aan Kota, het voormalig Batavia, en de oude haven gingen sommigen terug naar Nederland, anderen in verschillende combinaties nog Indonesië verder in. Het einde van de vierde geslaagde Indonesische tournee van Ensemble Gending.

Epiloog: Het Nederlandse vervolg in september, met concerten op onder andere het Internationaal Gamelan Festival, was ook een succes!